

ואם בכל אופן ננסה להתמקד בטיעונים שאנו שומעים מפי הצדוקים, הרי שאין אנו שומעים מפייהם כלל את הטיעון 'מי אמר שיש תורה שבעל פה', אלא רק ויכוחים פרשניים. אין הצדוקים טוענים בשום מקום שהתורה מסתכמת בספר הכתוב בלבד ואין שום זכות לפרשו, או לטעון שישנן מסורות המוסיפות עליו. הם פשוט אינם מאמינים למסורת הפרושית במקרים שונים, או חושבים אותה כמוטעית, אך לא מצאנו אותם מכחישים את עצם הרעיון של מציאות תורה שבעל פה. בנקודה זו הרי מבחינה מתודית המחלוקת עמם היא ככל מחלוקת בפרטים בין חכמי ישראל, שהרי גם חכמי ישראל בימים ההם נחלקו ביניהם בהרבה מקומות על פירושי התורה.

נכון הדבר שלפעמים מובאים בשמם פירושים הנראים קרובים יותר לפשוטו של מקרא, כגון עין תחת עין – כפשוטו. אך זהו דבר טבעי שאנשים המנסים לבחור את דרכם בהתעלם מן הסמכות, יבחרו את הפירוש הקרוב לפשוטו והמובן יותר בקריאה שטחית. גם בין חכמינו ישנם הנוטים יותר לפשט וישנם הנוטים יותר לדרש (ראה הקדמת רד"ל לפרקי דר' אליעזר). הפירוש המסורתי של 'עין תחת עין' הוא בודאי נקודה טובה מאד לניגוח (לגופו של ענין ראה להלן: פרק ג סעיף א פשט ודרש).

אורבך כותב:

"עובדה היא שהמחלוקות האותנטיות בין הצדוקים לבין הפרושים, כגון ניסוך המים, ממהרת השבת, חיבוט ערבה, ואפילו נתינת הקטורת בקודש הקדשים, אין מקורן בהבדלי פרשנות, כלומר בהבאת ראיה מן הכתובים", (א"א אורבך, מעולמם של חכמים עמ' 181).

הצדוקים עצמם השתמשו גם בחוקים שמחוץ לתורה, כמסופר במגלת תענית: "מפני שהיה כתוב ומונח לצדוקים ספר גזרות... וכשהיו יושבין ואדם שואל ומראין לו בספר, אומר להם מנין? לא ידעו להביא ראיה מן התורה" (מגלת תענית).

מתחת ידיהם, אבותיה של כת הנצרות הראשונה. ככל הנראה את כולן כלל יוספוס בכינוי איסי, שהרי הוא מחלק את העם לשלשה חלקים, ולא יעלה על הדעת שהאיסיים לבדם היו חשובים מספיק להיות במדרגה מדינית אחת עם הפרושים והצדוקים, בכל ספרות חז"ל אינם מוזכרים כלל בשם זה, ואולי פעם אחת בשם 'כת טובלי שחרית' בתוספתא מסכת ידיים (ב כ, וברמז: ברכות כב). השוה ירושלמי ברכות ג ד). כל התיאור של מסדר ומשטר האיסיים אצל יוספוס לא בא אלא להראות שגם אצל היהודים ישנן אסכולות שונות של דרכי חיים, כמו אצל היוונים. מכל הכתות הפורשות וההזזות הרכיב לו יוסף פאזל של 'מסדר' איסי, שספק אם יש למצוא לו זכר בעוד מקור היסטורי או ארכיאולוגי. ובפרט פילון הגדיל לצייר את האיסיים כמסדר פילוסופי, בקומראן בכל אופן נמצאו עקבות לקיומן של נשים וכן תכשיטי נשים, מה שמלמד שלא היו באמת חיי פרישות.

❖ "הצדוקים גם הם לא שללו מסורת שבע"פ, שהרי ברור שאין לתורה שבכתב עמידה ללא פרשנות ודקדוקי הלכה שמחוצה לה. גם הכהנים הצדוקים נזקקו כחבריהם הפרושים לפרטי הלכות בעבודתם במקדש ולא נהגו במקום כה מקודש באימפרוביזציות. עיקר המחלוקת היתה בגופי ההלכות עצמם... כהניהם היו רגילים להורות מתוך הכתב, ומסורות שנצטברו אצלם בדיני ממונות ונפשות העולם כולם בספר אחד שנקרא ספר גזירתא" (ד"ר נ. עמינה, בשדי חמד, תשרי חשון תשל"ט, עמ' 72).

❖ ההיסטוריון ישעיהו גפני כותב: "מחלוקות אחרות כגון טומאת ידים נזקי עבד ואמה (ידים ד ו ז ושם גם ענינים אחרים) ושאלת ירושת הבת ובת הבן (תוספתא ידים ב כ) מלמדות שאין היהם לתושבע"פ הגורם היחיד לחילוקי הדעות, שכן גם הצדוקים אינם מביאים ראיה מהתורה אלא מנסיים לקיים קבלה שבידיהם", (אנצ"ע, פרושים וצדוקים).

❖ ראה גם מבא המקרא של מ.צ. סגל עמ' 821 שמוכיח כי הצדוקים הודו בגזרת טומאת כתבי הקדש, והתווכחו רק על גזרת טומאת ידיים מחמת כתבי הקדש.

דוד פלוסר אומר: "הצדוקים היו קונטרה-רבולוציונרים, כלומר, שמרנותם הביאה אותם להמצאת דעות מנוגדות לדעת כלל ישראל, לדעתם של הפרושים והחכמים. כלומר: מתוך התנגדות להתפתחותם הם חזרו עוד צעד אחורה, וצעד זה היה לפעמים פרי המצאתם" (פלוסר, יוספוס פלביוס, משרד הבטחון 1985, בפרק: כתות בימי בית שני). היה חסר לצדוקים את הפרגמטיות של ההוראה והמשפט, הם ייצגו את הכהן שאינו מציית לזקנים אלא פועל מתוך קנאות של 'דברים ככתבן', ובשלב השני פורק לגמרי את עול וסמכות ההיררכיה ההלכתית.

❖ לאור מחקרו של י' זוסמן, 'חקר תולדות ההלכה ומגילות מדבר יהודה: הרהורים תלמודיים ראשונים לאור מגילת "מקצת מעשי התורה"', תרביץ נט (תש"ן), 11-76, היו אלה דווקא הפרושים שנאבקו לשינויים מקלים בפולחן ובחוקי היום-יום הדתיים ולשיתוף המוני העם בהם, כנגד הצדוקים, שהחמיר בקיום המצוות כלשונן בתורת כוהנים, ראה במיוחד שם, 33-35, 46 ואילך.

ובכדי שלא לקפח שכר בדיחה נאה, נעתיק גם את ההסבר המעמיק של החוקר שלמה רובין (מצוטט ב: היהדות בראי היוונויות, עמ' 266): 'כידוע' השפעה עצומה היתה לדת הפרסית ולאמונותיה על היהדות (הערה: ראה פרק שמיני בחיבור זה), אלא שההשפעה היתה כמובן רק על הרובד העממי כדוגמת הפרושים, הצדוקים הרציונלים לא הושפעו חלילה מרעיונות כאלו (אלא שדמותם סולפה, שוב, כמובן, בתלמוד ככופרים). הצדוקים הם אלו

שנשארו בירושלים (עיר צדק) והפרושים הם מי ששבו מארץ פרס (פרסים-פרושים)⁶. עתה צא ולמד כמה גדול כחה של האמונה הפרסית המופלאה, שאף שלא שרדה בארצה ומולדתה, מכל מקום העמידה יהדות לאלפיים שנה ויותר, ולעומתה מה דל כחה של היהדות המקורית, אנשי הצדק השמרנים והרציונאליים שנכחדו להם עם חורבן מבנה אבן בירושלים... (רנ"ק במורה נבוכי הזמן, יודע לספר שהשם המקורי היה 'צדיקים', והוא עוות כדי לגנותם...).

אין ספק שהצדוקים, בנושאי דגלה של התרבות היוונית ההלניסטית, השתמשו בכל הטיעונים האגנוסטיקניים של פילוסופי יוון. והפרושים השמרנים החזיקו במסורת אבות, כמנהג בני קדם, העברים ושאר בני שם והמזרח. הצדוקים יכלו להציע פרשנות חדשה לכתבי הקדש, בדומה לפרשנויות שונות שהציעו חכמי יוון לכתבי הומירוס. שהרי אצל היוונים לא היתה מסורת אחת אחידה וקדושה, כפי שהיתה ביד ישראל. רק גיחוך הוא לטעון כי הצד שהתהדר בתרבות היוונית, שנטה לתענוגות העולם, ושפרש מן הדיון אחרי הפסד מדיני, הוא הוא הצד השמרני.

אין כמו חוש טבעי של ההמונים, כדי לדעת כיצד נתפסו הצדוקים באופן אינטואיטיבי, יוספוס אומר: "בשעה שהם (-הצדוקים) מגיעים לשלטון הם נוהגים שלא מדעת וגם מאונס לפי מה שיאמר הפרושי שאם לא כן לא היו ההמונים סובלים אותם". בדומה למאמר חכמים "אע"פ שצדוקים אנו מתייראים אנו מן הפרושים". ההצלבה הזו מלמדת עד כמה רווחת ושגורה היתה הידיעה הזו, שהפרושים ייצגו את תפיסת הדת של ההמון המסורתי והתמים.

ליברמן אומר:

❖ "העיסוק בנוסח המקרא, והעיסוק בנוסח כתבי הומירוס יש בהם צדדים שונים מפתיעים, פרט להפרש עיקרי אחד. הנוסח הקדוש של המקרא הפכו בו יהודים, שיחס הכבוד והיראה שלהם בכל דבר שבאמונה אינו צריך הטעמה. נוסח כתבי הומירוס, אף הוא טכסט דתי, הפכו בו יוונים שלעומת היהודים מפורסמים היו בקלות ראשם אף בתחום הדת", (ש. ליברמן יונית ויוונית בא"י עמ' 169).

6 לפי זכריה פרנקל (דרכי המשנה פרק ב) האיסיים של יוספוס הם הפרושים של חז"ל. לאחר שנתגלו מגילות ים המלח, אין לנו לומר אלא "מי יגלה עפר מעיניך זכריה?". גם אם אין הקבלה מלאה בין האיסיים לבין יושבי קומראן, עדיין רואים אנו את סגנון הכת כמשקף משהו שקרוב לאיסיים, הרבה יותר מהרעיון ההזוי שהפרושים עונים לתיאורו של יוספוס. כך לגבי התיאוריות של רחל אליאור, הרואה בכת ים המלח את הצדוקים, קשה להתייחס ברצינות, שכן אין למצוא שום הקבלה בין משהו שמסופר במקור בן הזמן על הצדוקים, ובין מה שאנו רואים בכתבי ים המלח, וכבר בוקרה בהריפות על שיטתה וצורת הצגת דבריה.

בעיני ה'מלומד' יל"ג, מובן כי כל הויכוח בין הצדוקים לפרושים היה על לא דבר, בזבח זמן: הקורא בודאי יקראני בדאי / כי היתכן שבשביל נקודה קטנה אחת / יבאו שני אנשים גדולים למריבה מתלקחת / ולבית דין יהיו עולים? / אכן מה כל המחלוקת שהיו ביהודה / אם לא בשביל איזו אות או נקודה / פירושים קלושים ודקדוקים דקין / אתין וגמין אכין ורקים? / בשביל מה בשנים ראשונות נקרע בית ישראל לקרעים / ויהי לכתות שונות / לפרושים וצדוקים רבנים קראים? / גם בימינו עתה מה כל הקטטה? (יל"ג, "הסוס והסיס"). שירו זה משקף את קטנות המוחין ששררה בזמנו בנוגע למחקר הספרות היהודית, במספר משפטים פתרו את כל השאלות הספרותיות הגדולות, ללא שום 'קטטה'... כל מערכת משפטית מחייבת מטבעה דיון על הגבולות של הגדרותיה, ובית הדין צריך להכריע בשאלות כאלו, כל גבול הוא בהכרח 'קוצו של יוד'.

הקראים

שונה הוא טיעונם של הקראים, כאשר הופיעו לפתע על במת ההיסטוריה, קצת פחות מאלף שנה לאחר הופעת קודמיהם הצדוקים. הקראים קבלו כעיקרון הנחת יסוד הקובעת כי כל הצריך לקיום התורה כבר כתוב בה, אין צורך בתורה שבעל פה, ולא בתקנות חכמים: "חפישו באוריתא שפיר".

הגורם ההיסטורי להופעת הקראים, הוא כנראה ההתקבלות הסופית של התלמוד כסמכות בלעדית, כאשר ישיבות הגאונים משמשות כתובת יחידה להכרעת ההלכה. מצב זה היווה חידוש עבור קהילות שונות בפזורה היהודית שישבו מקדמת דנא במקומם, עוד מן התקופה שבבל לא היתה הסמכות היחידה. התקבלות התלמוד אצל רוב העם עוררה ריאקציה אצל המיעוטים שהיו מחוץ לקונצנזוס, (ראה למשל מסעות רבי עובדיה מברטנורה, — נדפס גם בתוך "אוצר מסעות" של אייזנשטין —, המתאר קהילות שונות שלא קבלו עדיין את התלמוד).

אך האם יכלו או ניסו הקראים להוכיח, מתוך מיקומם בהיסטוריה, כי אכן לא ניתנה בסיני תורה שבעל פה? או שמא נהנו מן הספק, והסתפקו בכך שלא ראו הכרח להאמין למסורת הרבנית? אין אנו יודעים, אך כאן אנו שומעים לראשונה את השאלה "מי אמר שיש תורה שבעל פה?" אליה נתייחס בפרוטרוט בהמשך.

להגותם ושיטתם של הקראים בלימוד המקרא נקדיש פרק להלן (פרק ה, סעיף ב: דרשות ופשטות).